

Експерт: д-р Томе Неновски

Надворешно-трговски сектор

Една од петте стратешки цели што Владата на РМ ги утврди во својата Програма за работа во периодот 2008 – 2012 година е зголемување на економскиот раст и на конкурентноста на домашната економија на светските пазари. За остварување на таквите цели во доменот на надворешната трговија од која, во многу голема мера, зависи степенот на растеж на националната економија, Владата на РМ воспостави план на повеќе амбициозни мерки и активности што треба да се преземаат во континуитет низ текот на следните неколку години. Поголем дел од тие мерки беа преземени и, во значајна мера, ефектуирани, во текот на втората половина од 2008 година, кога ефектите од Светската економска криза сеуште не беа посериозно навлезени во разните сфери на домашната економија. Меѓутоа, постепеното засилување на рецесијата во светската економија (особено на економиите на земјите со кои РМ, традиционално остварува најинтензивна трговска соработка), како и забрзаното навлегување на македонската економија во рецесија во текот на 2009 година, значително го забавија реализирањето на планираните мерки и активности. Всушност, потребите наложија почетно планираните активности во одредени периоди да се заменуваат со други мерки и активности заради санирање на последиците од засилувачката рецесија.

2.1. Планирани и спроведени активности на Владата на РМ во периодот на известувањето

Првенствена цел на макроекономската политика во анализираниот период во областа на надворешната трговија беше подобрување на амбиентот за дејствување на економските субјекти (домашни и странски), со цел зголемување на нивната продуктивност и конкурентност на светските пазари, а со тоа и за зголемување на извозот на стоки и услуги по повисоки стапки од остваруваните во претходните години. На тој начин, се планираше дека ќе се влијае врз зголемување на странските директни инвестиции во земјата, внесување современа технологија во компаниите, зголемување на квалитетот на домашните производи, зголемување на конкурентноста на домашните производи на светските пазари, зголемување на извозот, поголема супституција на увозните со домашни производи и, конечно, врз намалување на трговскиот дефицит на земјата и на сите негативни последици што тој ги повлекува со себе.

2.1.1. Подобрување на деловниот амбиент

Свесна дека остварувањето на амбициозната статешка цел не е можно без создавање соодветна деловна клима во земјата, Владата на РМ ги продолжи претходно започнатите активности за создавање подобри услови за дејствување на економските субјекти во земјата. Тие, главно се сведуваат на следното:

- продолжи започнатото намалување на придонесите за пензиско, здравствено и социјално осигурување, со цел намалување на оптовареноста на фирмите со тој вид трошоци;
- воведен е систем на “брuto плати“ со кој се воспоставија интегрирана наплата на придонесите, ред во исплатата на платите и придонесите и се намали

- нееднаквоста на фирмите (или, привилегираноста на одредени фирми) при плаќањето на тој вид на обврски, што условува поттикнување на конкурентноста меѓу нив;
- намален е голем број надоместоци што претпријатијата ги плаќаа кон државните институции;
  - намалени се царинските стапки за увоз на голем број сировини и репроматеријали за потребите на текстилната и металната индустрија, што е во функција на зголемување на конкурентноста на соодветните готови производи на тие индустрии на меѓународниот пазар, а со тоа и за поттикнување на извозот;
  - воспоставен е едношалтерски систем за електронско аплицирање и добивање дозволи за увоз, извоз и за транзит на стоки и услуги, како и за тарифни квоти (т.н. систем ЕХИМ);
  - извршено е групирање на граничните царински инспекции (даночни, фитосанитарни, ветеринарни, гранична контрола и др.);
  - забрзана е постапката за минување на стоките низ граничните премини;
  - модернизирана и засилена е техничката основа за проверка на возилата при излез, влез или транзит на земјата (т.н. мобилна царинска контрола што се врши со високософистицирани царински возила);
  - покрај општите поволности што важат и за домашните инвеститори, за странските инвеститори се воведени дополнителни поволности преку ослободување од плаќање данок на нераспределената добивка, ако таа се реинвестира во земјата;
  - скратени се постапките и времето за отворање на фирма (најмногу за три дена) преку воспоставување електронски систем за поднесување на документите,
  - реализиран е проектот е-катастар со кој значително е поедноставена постапката за регистрирање на имот и издавање имотни листови.

Тие и останатите неспомнати мерки и активности условија во текот на периодот на известувањето РМ да добие исклучително високо признание од Индексот на Светска банка “Правење бизнис“. Според тој индекс, РМ е рангирана на трето место во светот според силината на реформите што се потребни за “правење бизнис“ и на 32-ро место (за 37 места подобро од од претходното мерење) меѓу сите земји во светот според условите за работење на стопанските субјекти. Тоа е своевидно признание за значително подобрениот деловен амбиент кој, сепак, поради дејството на економската криза, се покажа како недоволен за реализирање позначајни остварувања на планот на вкупниот економскиот растеж, а во тие рамки и на извозот на стоки и услуги во анализираниот период.

2.1.2. Поттикнување на надворешната трговија

Паралелно со вршењето реформски активности како основа за подобрување на условите за размена со странство и за зголемување на конкурентноста на домашните производи на странските пазари, Владата на РМ вршеше одредени активности за поттикнување на таа размена, а пред се, на извозот на стоки и услуги (т.н. интернационализација на економијата). За таа цел, Владата на РМ и посебно Министерството за економија, реализираа одредени мерки и активности што беа насочени кон промоција и меѓународен маркетинг на домашните производи наменети за извоз. Меѓу нив, како позначајни можат да се издвојат следните:

- Донесен е Закон за изменување и дополнување на Законот за технолошки индустриски зони. Со него, главно, извршено е усогласување со европското

- законодавство и со правилата на Светската трговска организација, доуредени се царинските погодности за увоз на опрема и др. Се очекува неговата примена во претстојниот период да влијае врз зголемувањето на странските директни инвестиции во земјата, конкурентноста на домашните компании во странство, извозот и врз зголемување на вработеноста;
- Со посебен закон основана е Агенција за промоција и поддршка на туризмот. Примарна задача на таа Агенција е промоција на туризмот на домашен и на меѓународен пазар и создавање нови туристички производи кои, првенствено, ќе бидат атрактивни за странските туристи;
  - Изработена е и во функција е Национална стратегија за развој на туризмот во периодот 2009 – 2013 година во чиј централен спектар е поттикнувањето на туристичката понуда за странски туристи, а со тоа и зголемување на девизниот прилив во земјата;
  - Во континуирана реализација е проектот за давање субвенции за привлекување на туристи преку тур-оператори;
  - Издаден е туристички водич на повеќе странски јазици;
  - Во континуирана примена се Стратегијата за развој на текстилната индустрија и Националната програма за реструктурирање и преобразба на челичната индустрија, како две водечки индустрии во областа на извозот на РМ;
  - Изработени се промотивни материјали за седум индустриски гранки на РМ, кои на странските пазари ги дистрибуираат дипломатско-конзуларните претставништва и економските промотори (агенти) на земјата во странство;
  - Континуирано се спроведува кампањата “Инвестирајте во Македонија“ во најдобрите светски медиуми;
  - Се врши промоција на македонски производи за извоз со реализација на Програмата за подобрување на конкурентноста на македонските производи и услуги на странски пазари;
  - Се надоместуваат дел од тошоците на деловните субјекти за изработка на промотивни материјали, идејни репенија за дизајн на производ, организирање и учество на деловни форуми, семинари, работилници и тркалезни маси во странство, презентирање на одделни индустриски гранки на саемски манифестации и др.

2.1.3. Остварени резултати во надворешната трговија

Подобрувањето на деловниот амбиент, засилената вкупна економска активност (особено во првите три квартали од годината), како и преземените мерки и активности во сферата на економската размена со странство, условија во текот на 2008 година надворешната трговија да бележи растечки тренд. Извозот во таа година достигна до рекордни 3.976 мил. долари, што е за 18,5 проценти повеќе од оствареното во 2007 година. Меѓтоа, во исто време растеше и увозот на стоки и услуги. Во текот на 2008 година увозот на стоки и услуги достигна до 6.777 мил долари, што е за 29,6 отсто повеќе од остварениот увоз во претходната година. Неговиот растеж, првенствено, беше под силно влијание на растечките цени на енергенсите (нафта, електрична енергија, јаглен), земјоделско-прехрамбените производи и на увозот на автомобили. Таквите движења условија трговскиот дефицит на РМ да достигне рекорден износ од 2.801 мил долари, а покриеноста на увозот со извоз да се намали на 58,60 отсто.

Кон крајот на 2008 година скромно, а во почетокот на 2009 година поинтензивно, македонската економија навлезе во зоната на рецесија. Тоа неминовно се мани-

фестираше врз нејзините надворешно-трговски резултати.

Во првите девет месеци од 2009 година трговската размена со странство се намали за 35,6 проценти во однос на нејзината големина во истиот период во 2008 година. Поради намалувачката странска побарувачка, особено на производи од металската, текстилната и кожарската индустрија, извозот на стоки и услуги во првите девет месеци од 2009 година бележеше надолни големини. Заклучно со септември 2009 година тој изнесуваше 1.950 милиони долари, што е за 38 проценти помалку во однос на неговата големина во истиот период од претходната година. Како резултат на преземените рестриктивни мерки на монетарната политика, но и како резултат на вкупната опаѓачка тенденција на домашната економија, увозот на стоки и услуги од странство, исто така, бележеше надолни големини. На крајот на септември 2009 година увозот на стоки и услуги изнесуваше 3.559 мил. долари, што е за 34 проценти помал износ од остварениот во истиот период од претходната година. Таквите движења условија намалување и на обемот на трговскиот дефицит, кој на 30.09.2009 година се сведе на 1.608 мил. долари. Овојпат, причина за трговскиот дефицит не беше побрзорастечкиот увоз од извоз, туку поинтензивното намалување на извозот од намалувањето на увозот. Сето тоа, заедно, придонесе покриеноста на увозот со извоз да се сведе на 54,8 проценти.

Подобриениот деловен амбиент и сеуште, подзатскриената појава на светската економска криза, условија странските директни инвестиции во 2008 година да бележат растечки големини. На крајот на таа година тие достигнаа износ од 539,55 милиони евра, што се смета за досега највисок забележан годишен прилив на странски директни инвестиции во земјата. Од нив, 62,11 мил. евра беа остварени во последниот квартал од 2008 година.

Меѓутоа, во првите девет месеци од 2009 година странските директни инвестиции во земјата бележеа занемарливи големини. Тоа, секако, е резултат на проблемите со кои се соочуваа(т) странските инвеститори во домицилните земји и фирми, но и на ризиците и неизвесноста од идните насоки и движења на светската економија. Покрај тоа, недостатокот на средства во домицилните фирми присили поголем дел од странските инвеститори во РМ остварената добивка во претходните години да ја репатрираат во своите матични земји, што имаше силно негативно влијание врз обемот на странските директни инвестиции во РМ. Сето тоа услови на крајот на јуни 2009 година странските директни инвестиции во РМ да изнесуваат само 58,12 мил. евра. Тоа беше уште еден силен удар врз големината на надворешната трговија на земјата и од аспект на увозните влезни елементи во процесот на производството и од аспект на создавање производи со висока и современа технологија што ќе се продаваат на странските пазари.

Се на се, во анализираниот период е забележлив тренд на намалување на економската размена со странство, што е една од позначајните причини за намалувачките тенденции на бруто домашниот производ на земјата, особено во првите девет месеци од 2009 година.

2.2. Што не е реализирано или не е целосно спроведено во анализираниот период

Оценката за (не)реализирани активности во областа на надворешната трговија на земјата е сериозно ограничена поради новонастанатите услови во светската, а со

тоа и во домашната економија. Позитивните движења во доменот на приливот на странски директни инвестиции и во размената на стоки и услуги со странство во 2008 година, на некој начин, се преклопуваа со планираните активности и очекувања на тој план. Меѓутоа, сосема спротивните движења во првите девет месеци од 2009 година сосема ги изместија остварените од планираните активности и очекувања на Владата на РМ.

Имено, како што погоре е речено, програмската определба на Владата на РМ за зголемување на странските инвестиции не се реализира и покрај значително подобрената клима за економско дејствување на странските инвеститори. Планираниот пораст на извозот од 15 проценти годишно, исто така, не се остварува. Сето тоа, заедно, дејствува ограничувачки на остварувањето на планираниот годишен пораст на бруто домашниот производ на земјата од 6-8 проценти.

И покрај значајните остварувања на планот на денационализација на имотот и негова евиденција во катастарот, сеуште, има проблеми околу дефинирањето на карактерот на сопственоста на определени градежни подрачја, што ги одвлекува странците од позначајни инвестиции во РМ.

Истовремено, и покрај значајните подобрувања на деловниот амбиент во земјата, на тој план, сеуште, има слабости кои негативно влијаат врз работењето на домашните и на странските инвеститори. Меѓу нив, се чини дека позначајни се зголемената финансиска недисциплина на економските субјекти која, најчесто се манифестира во избегнување на плаќање на меѓусебните побарувања и обврски, како и се уште присутните слабости во брзината и ефикасноста во реализирањето на стечајните и ликвидациските постапки против фирмите. Тие проблеми ја влошуваат финансиската состојба на добрите и чесните фирми, а со тоа и можноста за зголемување на нивната конкурентност и на нивните вкупни производствени и продажни перформанси на странските пазари.

Најавеното создавање домашни бренд производи во текот на извештајниот период не се реализира, така што РМ, и натаму, останува без препознатлив индустриски, земјоделски или туристички бренд по кој би бил препознатлива на странските пазари.

Ограничувачки фактор на страната на извозот е бавното воведување на ЕУ стандардите за квалитет.

Најпосле, во набљудуваниот период, а особено во првите девет месеци од 2009 година, кога тоа беше особено важно и потребно, не беше доволно силно изразена активност на македонските агенти во странство за промовирање на домашните производи ако не на традиционалните, тогаш на алтернативните светски пазари.

2.3. Можни ризици од (не) спроведувањето или од недоволно квалитетното спроведување на активностите

Сигурно дека најсилно изразен ризик на којшто во претстојниот период ќе биде изложена вкупната македонска економија, а во тие рамки и нејзината надворешна економска размена, се согледува во интензитетот и правците на движење на светската економска криза, односно во брзината за излегување од неа и придвижување по просперитетната патека од економскиот развој. Многу е битно кога и со колкава сигурност главните економски партнери на РМ (Германија, Русија,

Италија, Грција и Србија) ќе излезат од рецесијата. Од силината со која тие ќе се соочат со кризата, зависи брзината со која македонската економија ќе почне да бележи позитивни движења.

Ако се оствари очекуваното зголемување на побарувачката на стоки и услуги од страна на главните трговски партнери на РМ, тогаш ќе дојде до зголемување и на побарувачката за металски, текстилни, земјоделски, кожарски и други репроматеријали, суровини и производи од РМ, кои се главни составувачи на македонскиот извоз. Во спротивно, ако кризата во тие земји продолжи да се манифестира во друга форма и интензитет, тогаш тоа за македонскиот извоз и во иднина ќе претставува силен ограничувачки фактор.

Македонските извозни и увозни фирми и во претстојниот период (барем додека домашната економија не излезе од фазата на рецесија) ќе се соочуваат со проблемот на рестриктивна монетарна политика заради одржување на фиксноста на девизниот курс на денарот. Повратен проблем со слични последици може да предизвика евентуалниот недостаток на приливи во државниот буџет, што би било причина за натамошно задолжување на државата кај банките, а со тоа и за истиснување на приватниот сектор од можностите за поенергично кредитирање на неговите стопански активности.

Најпосле, исклучително голем ризик за идните движења во економијата, а со тоа, и за движењата во надворешно-трговскиот сектор, претставува евентуалното (не)добивање датум за преговори на РМ со ЕУ за членство на РМ во таа силна меѓународна економска асоцијација.

2.4. Општа стручна оценка за спроведените активности во периодот на известувањето, со можни препораки

Генерално, може да се заклучи дека во анализираниот период Владата на РМ ги презела или спровела повеќето од планираните мерки и активности во правец на унапредување на состојбите во економската размена со странство. Тоа, особено, се однесува на перманентното подобрување на деловниот амбиент во земјата, што на економските субјекти им создава услови за попродуктивно дејствување и зголемување на нивната конкурентност на странските пазари. Истото, на соодветен начин, може да се констатира и за мерките што се преземени во насока на привлекување странски инвестиции во земјата.

Меѓутоа, раширувањето и засилувањето на светската економска криза од која, неминовно, мораше да биде зафатена и македонската економија, придонесе остварените резултати на надворешно-трговски план да бидат значително помали од очекуваните. Кон таквите остварувања, соодветно влијание имаше и несинхронизираното дејство на фискалната и монетарната политика во соочувањето со рецесијата во која навлезе и македонската економија. Тоа услови нагло намалување на трговијата на РМ со странство.

Сепак, впечаток е дека и по завршувањето на економската криза, македонската економија ќе продолжи да се соочува со проблеми во надворешно-трговскиот сектор. Тие, главно, произлегуваат од неадекватната структурираност на македонската економија. Од една страна, таа е силно увозно зависна и при увозот на суровини и репроматеријали и при увозот на готови производи за кои не постои

замена во домашната економија. Од друга страна, домашната економија не е доволно интернационализирана, односно извозно структурирана. И натаму отсутвуваат производи што, во поголем обем отколку досега, ќе можат да се пласираат на странските пазари. Особено е непријатна состојбата РМ да нема свои бренд производи по кои ќе биде препознатлива на странските пазари.

Поради таквите општи карактеристики, за претстојниот период е препорачливо надлежните институции да обрнат поголемо внимание на мерките и начините за реструктурирање на економијата во насока на нејзина извозна ориентираност. Позначајни поединечни препораки на тој план можат да бидат следните:

- зголемување на процентот на додадена вредност на производите од текстилната индустрија, кои во претстојниот период ќе се соочат со растечката конкуренција од текстилните производи од Кина;
- реализирање на Програмата за ревитализација на текстилната индустрија во РМ;
- реализирање на постојната Национална стратегија за реструктурирање на челичната индустрија со позасилено темпо од досегашното;
- изработување компаративни анализи за ефективноста на програмите за зголемување на конкурентноста и на извозот на производи со повисока додадена вредност;
- засилување на активностите за унапредување на електронската трговија;
- преиспитување на досегашните резултати од дејствувањето во рамките на ЦЕФТА и преземање мерки за засилување на можностите на економијата преку користење на системот на дијагонална кумулација во рамките на таа асоцијација.

Се разбира, покрај тие, има и бројни други можности за унапредување на надворешната трговија на земјата во претстојниот период. Сепак, при настојувањата за нивно искористување, секогаш, треба да се имаат предвид бројните ограничувања на кои, во моментот, наидува македонската економија. Големата зависност од степенот и брзината со кои најважните трговски партнери на РМ ќе излегуваат од актуелната економска криза, зависноста од начините и брзината со која македонската економија ќе излегува од фазата на рецесија и неизвесностите што произлегуваат од (не)добивањето датум за преговори за членство на РМ во ЕУ, се најсилните ризици, но и ограничувачки фактори со кои македонската економија во целина, и нејзината надворешна трговија посебно, ќе се соочуваат во претстојниот период.